

УДК 371(73)

ТЕОРЕТИЧНЕ ОБГРУНТУВАННЯ ОСНОВ, ОСОБЛИВОСТЕЙ І СПЕЦИФІКИ НАПРЯМКІВ ПІДГОТОВКИ СОЦІАЛЬНИХ ПРАЦІВНИКІВ ДО ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Карпова Вікторія Василівна
м.Тернопіль

Соціально-економічні перетворення, які відбуваються нині в нашій країні, покликали до життя зміни в системі вищої освіти. Система підготовки соціального працівника, яка виникла протягом останніх років і постійно розробляється науковцями, зорієнтована головним чином на оволодіння ним певною системою теоретичних знань, де важливе місце посідають філософія, соціологія, психологія, педагогіка тощо, методологічних засад, спеціальних умінь, методик і технологій. Однак успіх професійної діяльності соціального працівника залежить великою мірою від його готовності до професійної діяльності. У статті визначено теоретичні основи підготовки майбутніх соціальних працівників до професійної діяльності. Аналізуються основні поняття щодо підготовки майбутніх фахівців із соціальної роботи.

Ключові слова: соціальна робота, соціальний працівник, готовність, компетентність, професіоналізм.

Дослідження професійної підготовки студентів для роботи в соціальних службах України підтвердили наявність суперечностей між реальними уміньми та навичками майбутніх соціальних працівників та вимогами, що ставлять перед випускниками роботодавці. Тому виникає потреба у вдосконаленні підготовки фахівців цього напрямку до професійної діяльності.

Проблемою підготовки соціальних працівників в Україні займаються О. Безпалько, Вайнола, А. Капська, О. Карпенко, І. Мельничук, Н. Шмелева та інші. У працях науковців відображені теоретичні розробки і результати експериментальних досліджень з ефективності впровадження педагогічних технологій у процесі підготовки майбутніх соціальних працівників у ВНЗ.

Метою статті є узагальнення теоретичних основ підготовки майбутніх соціальних працівників до професійної діяльності.

Українське суспільство на кожному етапі свого розвитку брало на себе функції допомоги і підтримки, хоча спосіб їхньої реалізації відрізнявся в процесі соціогенезу. З розвитком суспільних процесів роль соціальних інститутів постійно трансформувалася, передаючи частково або повністю обов'язки щодо підтримки нужденних членів суспільства соціальним інститутам. Якщо до ХХ століття особливо активними учасниками цих процесів були церква, релігійні, професійні, територіальні громади, благодійні організації, то згодом цю функцію в основному взяла на себе держава. У цьому руслі і виникла професійна соціальна робота.

У сучасній науковій літературі поняття "соціальна робота" розглядають у трьох основних значеннях:

- практична професійна діяльність із надання допомоги та підтримки людям, які опинились у скрутній життєвій ситуації;
- навчальна дисципліна з професійної підготовки фахівців із соціальної допомоги та підтримки населення;
- галузь наукових знань, яка ґрунтується на сукупності концепцій і теорій, досліджує принципи і закономірності, моделі та методи соціальної роботи, має об'єкт і предмет дослідження, систему наукових понять і категорій, сукупність методів дослідження [2, с.6].

Соціальна робота як наука розробляє наукові категорії і поняття, які становлять її теоретичну базу. З їх допомогою розкривається зміст закономірностей її практичної реалізації, узагальнюється та реалізується досвід соціальної роботи, ефективність наявних і пошук інноваційних форм, дієвість засобів та методів її здійснення. Соціальна робота як наука являє собою таку сферу людської діяльності, функції якої – створення і теоретична систематизація об'єктивних знань про визначену

дійсність – соціальну роботу як професійну діяльність. Найважливішим її завданням як науки є аналіз існуючих форм і методів соціальної роботи, розробка оптимальних методів і технологій вирішення різноманітних соціальних й інших проблем для застосування їх до різних людей, груп і верств населення [6].

Соціальна робота розглядається як галузь науки і в цьому аспекті вона передбачає вивчення вітальних і вищих потреб суб'єкта, а також виявлення потенціалу соціальної сфери, який міг би задовольнити всі ці потреби згідно з науково обґрунтованими нормативами, тобто охоплює дослідницький (пошуковий), діагностичний і творчий (продуктивний) аспекти. Підґрунтям для збирання й аналізу різного за змістом емпіричного матеріалу, різноманітних спостережень, з'ясування суті конкретних соціальних процесів, ситуацій, фактів суспільного життя є практика. Вона дає змогу акумулювати, осмислити досвід соціальної роботи, теоретично її узагальнити і обґрунтувати, тобто надати їй форми системи наукових знань [2].

Якщо говорити про соціальну роботу як навчальну дисципліну, то її сутністю є цілісне уявлення про зміст соціальної роботи, її основні напрями, інструменти, методи організації, соціальні технології, які використовуються у практичній соціальній роботі.

Розглядаючи соціальну роботу як особливий вид діяльності, її можна визначити як сукупність прийомів, методів і дій державних, суспільних і приватних організацій, спеціалістів і активістів, що спрямовуються на надання людям допомоги, підтримки, захисту, особливо незахищеним верствам населення. Саме в соціальній роботі як діяльності в концентрованому вигляді соціальні технології постають як узагальнення накопичених і систематизованих теоретичних знань, досвіду, вмінь і практики роботи суб'єктів соціальної діяльності [6].

На сьогодні гострим, спірним, теоретично нерозробленим і в той же час практично значимим є питання статусу соціальної роботи. Її розглядають як практичну діяльність, котра опирається на сукупність знань із різних наук; синтетичну навчальну дисципліну, що використовує багатогранні пласти соціології, психології, права і т.д. Або ж соціальна робота є (незважаючи на те, що вона включає в себе дві означені дефініції) наукою, що інтегрує фундаментальні положення соціальних і гуманітарних знань, але має при цьому свою специфіку, свій предмет вивчення, систему загальних дослідницьких процедур і власних методик.

Відомий дослідник В. Полтавець визначає соціальну роботу як систему теоретичних знань і засновану на них практику, яка має на меті забезпечення соціальної справедливості шляхом наснаження і підтримки найменш захищених верств суспільства та протидії факторам соціального виключення [4, с.15].

На думку Е.Холостової, соціальна робота – це своєрідна, відносно самостійна система упорядкованої більшості елементів, взаємопов'язаних між собою, котрі утворюють певну своєрідну цілісність. Також слід зауважити, що соціальна робота є насамперед різновидом соціальної системи, оскільки пов'язана з людьми (з клієнтами і соціальними працівниками) та відносинами, що між ними виникають [6].

Оскільки теорія і практика соціальної роботи перебувають у постійному розвитку, соціальні працівники є не просто користувачами раніше сформованих теорій і практичної мудрості, а й творцями нових теорій. Часто вони синтезують фрагменти різних знань у нову систему, надають їй відповідної цілісності і втілюють у конкретну практику [5, с.19].

На даному етапі розвитку суспільства важливою є під-

готовка соціальних працівників до професійної діяльності, оскільки за її допомогою формується уявлення про практичну соціальну роботу, а також визначається готовність фахівців до професійної діяльності.

Практикою соціальної роботи є діяльність соціальних служб і працівників щодо вивчення потреб клієнтів, груп і громад, узгодження плану спільних дій, надання необхідних послуг і консультування, розвитку їхньої самостійності тощо [5, с.17]. Тому особливою значущістю набуває визначення готовності соціального працівника до професійної діяльності, оскільки наявність у студента теоретичних знань, вмінь, навичок не завжди свідчать про його готовність займатися практичною діяльністю.

Підготовка соціальних працівників до професійної діяльності об'єднує в себе такі поняття як «готовність», «компетенції», які формують «компетентність» особистості, а також «професіоналізм», що є вершиною компетентності фахівця.

Компетенції – це знання та вміння у деякій сфері людської діяльності, а компетентність – це якісне використання компетенцій.

С.Зигмантович характеризує поняття компетентності та компетенцій як взаємозалежних. На думку науковця компетентність – це володіння особистістю відповідними компетенціями. Під компетентністю часто розуміється інтегральна якість особистості, яка проявляється в загальній здатності і готовності її до діяльності, що базується на знаннях і досвіді, набутих у процесі навчання, соціалізації і орієнтованих на самостійну й успішну участь в діяльності. Дане розуміння відрізняється від попередніх визначень, оскільки, по-перше, компетентність визначена як інтегральна якість особистості, яка синтезується із знань, вмінь та досвіду. По-друге, компетентність – це оволодіння компетенціями ми. Тому останні розглядаються в якості цілей та вимог. Структуру компетентностей утворюють загальні здібності соціального працівника та його готовність до діяльності. За цих умов знання та досвід є змістом та основою для їх формування.

Е.Зеер визначає професійні компетентності, котрі об'єднують уміння актуалізувати накопичені знання та вміння, а в потрібний момент використовувати їх у процесі реалізації своїх професійних функцій.

І.Мельничук у своїй монографії «Теорія і практика професійної підготовки майбутніх соціальних працівників засобами інтерактивних технологій» виокремлює в професійній компетентності соціальних працівників шість її типів:

- 1) концептуальний (володіння теоретичними основами професії);
- 2) інструментальний (володіння базовими фаховими навичками);
- 3) інтегративний (спроможність поєднувати теорію і практику);
- 4) контекстуальний (розуміння соціального, культурного й економічного середовища, де здійснюється фахова діяльність);
- 5) адаптивний (передбачення змін, важливих для професії, готовність до них);
- 6) міжособистісний (ефективне фахове спілкування) [3, с.98].

Компетентність – це складний процес, в якому важливе місце займає готовність індивіда до виконання задач, оскільки чим більше індивід готовий виявити дії для досягнення цілей, тим з більшою ймовірністю він їх досягне, тому існує необхідність більш детально зупинитися на визначенні даного поняття.

Л.В.Буркова у монографії «Соціономічні професії: інноваційна підготовка спеціалістів у вищих навчальних закладах» визначає готовність як інтегровану характеристику, що не обмежується набором чи переліком значущих для діяльності якостей, навичок та вмінь, а навпаки [1].

Поняття «готовність» виявляється у різних аспектах розуміння: 1) як стан мобілізації психологічних систем людини, що забезпечують ефективне виконання дії чи діяльності; 2) готовність як стан процесуальної і знанневої структур дії чи діяльності; 3) згода та рішучість виконати дії або діяльність [1, с.124].

Готовність – це цілеспрямований вияв особистісних властивостей та особливостей людини, зокрема, її переконань, поглядів, мотивів, почуттів та інтелектуальних якостей, знань, умінь, навичок, установок. Така готовність є результатом ідейної, морально-політичної, психологічної, професійної та фізичної підготовки.

Поняття «готовність» до професійної діяльності передбачає вияв «професіоналізму», оскільки є її інтегральною характеристикою, тому існує потреба у ґрунтовному висвітленні даного поняття.

Характерними ознаками професіоналізму є сукупність знань, навичок поведінки та дій, що свідчить про високий рівень професійної підготовки, навченість, придатність людини до виконання професійних функцій. Отож, професіоналізм – це сформована в процесі навчання готовність до компетентного виконання функціональних обов'язків, що оплачуються; рівень майстерності у професійній діяльності, що відповідає рівню складності виконаної роботи.

Професіоналізм (А.Бодальов) – це інтегральна характеристика індивідуальних, особистісних і суб'єктно-діяльнісних якостей, які розглядаються як цілісне утворення, що дає змогу на максимальному рівні успішності вирішувати задачі, які є типовими для цієї сфери, в якій працює фахівець.

Професіоналізм у соціальній роботі розглядаємо як це високий рівень знань, умінь і навичок фахівця, що постійно удосконалюються і забезпечують високу якість результатів праці.

Професіоналізм як високий стандарт спрямованої діяльності виражається передусім у стабільності і результативності та пов'язаний з індивідуальним стилем. У науковій літературі дослідники цієї проблеми стосовно соціальної роботи виділяють об'єктивні і суб'єктивні показники професіоналізму.

Об'єктивні показники визначаються тим, як людина відповідає вимогам професії, її вкладом у соціальну практику, як вона розв'язує проблеми клієнта, надає допомогу різним групам населення. Важливим об'єктивним критерієм є також рівень фахових знань і вмінь, які сприяють здійсненню активного посередництва між клієнтом і державними структурами [2, с.55].

Суб'єктивні показники професіоналізму соціального працівника обумовлюються його особистісними якостями, сформованістю комунікативних навичок, умінням діяти у складних і неординарних фахових і психологічних ситуаціях тощо.

Наявність таких ознак професійної підготовки майбутнього соціального працівника як «компетентність», «компетенції», «готовність», «професіоналізм» є дуже важливими у процесі становлення студента-випускника як висококваліфікованого працівника.

Аналіз наукової літератури дає змогу говорити про різні підходи щодо підготовки соціальних працівників. Так, І.Грига розглядає проблему професійної підготовки соціальних працівників на основі професійної ідентичності в соціальній роботі в наступних аспектах: формування уявлень про професію та образи її суб'єктів за кордоном, вивчення змісту професійної ідентичності українських викладачів та професійної ідентичності студентів. Є.Холостова охарактеризувала професійний і морально-духовний портрет соціального працівника. Фахові цінності і компетенції соціальних працівників визначили науковці школи соціальної роботи ім. В.Полтавця. Л.Шнейдер теоретично обґрунтувала професійну ідентичність практичних психологів і запропонувала програму тренінгів для її реалізації, яку можна використовувати в навчанні майбутніх соціальних працівників. Н.Шмелева розробила модель професійно-особистісного розвитку соціального працівника. І.Мельничук запропонувала здійснювати підготовку соціальних працівників засобами інтерактивних технологій.

Професія соціального працівника є новаторською для України, проте має значні перспективи, оскільки під час соціальних і економічних криз потреба в таких фахівцях постає досить гостро.

І. Мельничук тлумачить діяльність соціального працівника як зону довіри між людьми, шлях до взаєморозуміння, спілкування. Соціальний працівник, в її розумінні, повинен бути гуманістом, мати комунікативні та організаторські здібності, високу духовну, загальну культуру, почуття такту, вміти аналізувати соціальні явища, процеси, бачити своє місце і роль у суспільному житті, мати чіткі ідеологічні та моральні принципи [3, с. 94].

Сучасний соціальний працівник – це спеціаліст в галузі соціальної інженерії і технології, котрий ґрунтовно володіє правовими, моральними, і психологічними особливостями життєдіяльності людей.

Існують й інші визначення соціального працівника. «Професія «соціальний працівник» заохочує соціальні зміни, вирішення проблем у людських стосунках, просуває ідею насаження та визволення людей з метою поліпшення людського життя»

[4, с. 11].

На сучасному етапі розвитку суспільства існує потреба у пошуку нових пріоритетів в освіті та підготовці спеціалістів усіх сфер. Зміна характеру і змісту праці ставить перед суспільством важливі завдання, пов'язані із реформуванням концептуальних, структурних та організаційних засад підготовки спеціалістів, в тому числі і соціальних працівників.

Сьогодні жодна розвинута країна не може існувати без соціальних працівників, підготовлених в університетах та спеціальних навчальних закладах, оскільки професійно підготовлені соціальні працівники допомагають усім, хто цього потребує, вирішувати проблеми, що виникають в їх повсякденному житті, в першу чергу тим, хто не захищений в соціальному плані. Підготовка майбутніх соціальних працівників до професійної діяльності є основою їх майбутньої високої кваліфікації у процесі здійснення трудової діяльності.

Література і джерела

1. Буркова. Л.В. Соціомічні професії: інноваційна підготовка спеціалістів у вищих навчальних закладах: монографія / Л.В.Буркова. – К.: Інформ. системи, 2010. – 278 с.
2. Лукашевич М.П. Соціальна робота (теорія і практика): Підручник/ М.П.Лукашевич, Т.В.Семигіна – К.: Каравела, 2011. – 368 с.
3. Мельничук І.М. Теорія і практика професійної підготовки майбутніх соціальних працівників засобами інтерактивних технологій [монографія]. / І.М.Мельничук. – Тернопіль: Економічна думка, 2010. – 326 с.
4. Соціальна робота : в 3 ч. – К.: Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2004. – Ч. 1: Основи соціальної роботи / Н.Б.Бондаренко, І.М.Грига, Н.В.Кабаченко та ін.; за ред. Т.Семигіної та І.Григи. – 2004. – 178 с.
5. Теорія і методи соціальної роботи: підручник для студентів вищих навчальних закладів / За ред. Т.В.Семигіної, І.І.Миговича – К.: Академвидав, 2005. – 328 с.
6. Технологии социальной работы : учебник под общ. ред. проф. Е.И.Холостовой. – М.: ИНФРА-М, 2001. – 400 с. – (Серия «Высшее образование»).

Социально-экономические превращения, которые происходят в настоящее время в нашей стране, повзвали к жизни изменения в системе высшего образования. Система подготовки социального работника, которая возникла в течение последних лет и постоянно разрабатывается научными работниками, ориентирована главным образом на овладение им определенной системой теоретических знаний, где важное место занимают философия, социология, психология, педагогика и тому подобное, методологических принципов, специальных умений, методик и технологий. В статье определено теоретические основы подготовки будущих социальных работников к профессиональной деятельности. Анализируются основные понятия относительно подготовки будущих специалистов по социальной работе.

Ключевые слова: социальная работа, социальный работник, готовность, компетентность, профессионализм.

Socio-economic transformations, which take place nowadays in our country, called to life changes in the system of higher education. The system of social workers training, which arose up during the last years and is constantly developing by researchers, is orientated mainly on the capture of the certain system of theoretical knowledge, where an important place is occupied by philosophy, sociology, psychology, pedagogics and others like that, methodological principles, special abilities, methods and technologies. The author of the article has provided theoretical bases of future social workers training to their professional activity. Basic concepts have been analysed in relation to the training of future social work specialists.

Key words: social work, social worker, readiness, competence, professionalism.

УДК 378.147:058]: 364-43

СТУДЕНТСЬКИЙ ВОЛОНТЕРСЬКИЙ ГУРТОК ЯК ЗАСІБ ОПТИМІЗАЦІЇ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ СОЦІАЛЬНИХ ПРАЦІВНИКІВ

*Клименюк Наталія Василівна
Стремецька Вікторія Олександрівна
м.Миколаїв*

Представлено історико-теоретичний аналіз функціонування студентських волонтерських гуртків, наводяться версії щодо їх виникнення. Описано досвід діяльності гуртка "Волонтерська студія" Миколаївського національного університету ім. В.О.Сухомлинського. Функціонування такого гуртка дасть можливість оптимізувати підготовку студентів спеціальності "соціальна робота", причому як у галузі їх теоретичної, так і практичної підготовки.

Ключові слова: волонтерська діяльність, науковий гурток, студентський волонтерський гурток, соціальна робота.

Актуальність даної статті зумовлена обмеженістю наукових досліджень з питань організації та діяльності студентських фахових гуртків, зокрема із соціальної роботи. Останнім часом особливої важливості набули питання повноцінної професійної